

Єршов Микола-Олег 

доктор філософії, докторант Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України імені Івана Зязюна, Україна

директор

ТОВ «Український центр дуальної освіти», Україна

МАРГІНАЛІЗАЦІЯ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

В умовах затяжної збройної війни Російської Федерації проти України актуалізується проблема переосмислення значення феномена «соціогуманітарна освіта» в житті суспільства і держави. Зазначимо, що термін цей є широко вживаним у мас-медіа і, водночас, мало представленим у науковому дискурсі, де сутність його здебільшого визначається у двох окремих поняттях – «соціальна освіта» і «гуманітарна освіта». Отже, пропонуємо тлумачити цей феномен як напрям освіти з формування світоглядної, етичної, культурної, правової й соціальної компетентностей особистості на основі інтеграції знань з гуманітарних (історія, філософія, мова, культура) та соціальних (соціологія, політологія, правознавство, економіка) наук. У сучасному науковому дискурсі з цього приводу існують дві теорії, протилежні за змістом. Перша віддає перевагу «раціональним» наукам, а друга – соціогуманітарним. Захисники першої обґрунтовують свою позицію вагомістю високих технологій, що забезпечують зростаючі потреби людства, а прихильники другої обстоюють першість соціогуманітарних наук, елітність яких пояснюють здатністю соціогуманітаристики визначати ці потреби.

В сучасних умовах соціогуманітарна освіта переживає глибоку кризу [2, с.56, 145; 5], зумовлену маргіналізацією соціогуманітарного знання в усьому світі, що пояснюється як процес поступового зниження в системі освіти статусу дисциплін соціогуманітарного циклу, їх престижу й ресурсного забезпечення (скорочення навчальних кредитів, зменшення фінансування, зниження мотивації гарантів освітніх програм та освітніх менеджерів витрачати ресурси на здобуття соціогуманітарних знань, витіснення соціогуманітарної складової на периферію державної освітньої політики на користь STEM-освіти).

Нині ключовими критеріями ефективності освіти стали інновації, цифровізація й економічна доцільність, а формування цінностей, критичного мислення і громадянської свідомості, важливість яких засвідчена «де-юре», де-факто перебувають на маргінесі державної уваги.

Аналіз зарубіжного досвіду розвитку соціогуманітарної освіти [2, с. 21] дав змогу з'ясувати, що після занепаду комуністичної ідеології й розвалу радянського союзу у пострадянських країнах відбулося безпрецедентне зростання кількості приватних гуманітарних університетів, та, відповідно, студентів у них. Це пояснювалося запитами кожної з цих країн, які вирвалися з «братніх» обіймів кремля, на обґрунтування унікальності своєї нації й національної держави, історичну легітимізацію її існування в очах міжнародної громадської думки.

Війна в Україні довела згубність сценаріїв маргіналізації соціогуманітарної освіти. Зниження якості знань громадян з історії, психології, педагогіки, права, політології, релігієзнавства тощо призводить до витіснення духовних потреб вітальними. У соціальній поведінці починають переважати некритичні рішення, а в житті – домінувати меркантильні інтереси й цінності. Кожен громадянин – носій певної системи цінностей і соціогуманітарних знань, здобутих свого часу в певній системі формальної, неформальної та інформальної освіти. Низький рівень соціогуманітарної освіти або меркантильність ціннісних систем керівників демократичних держав у поєднанні з соціогуманітарним невіглаством їх населення цілком очевидно можуть поставити під загрозу існування демократії у всьому світі [3].

Варто визнати, що пандемія Covid-19 та війна проти України детермінували посилення уваги світу до ролі соціогуманітарної науки та освіти. Виявилося, що в часи пандемії і війни крім медичних, біологічних, фізичних, хімічних та інших досліджень, не менше значення мають дослідження, що стосуються організації особистісних, соціальних і культурних аспектів людського життя. Отже, не лише вакцина і зброя здатні рятувати життя людини. Не менш ефективними виявляються соціогуманітарні знання і навички громадян, здатних до мобілізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів заради виживання суспільства і держави. Тобто варто визнати, що соціогуманітарна наука й освіта мають вирішальний вплив на здатність громадян: усвідомлювати етичні аспекти науково-технічного прогресу; розуміти зв'язок між моральністю суспільства та станом його економіки й рівнем життя людей; протистояти маніпулятивному впливу ворожої пропаганди; швидко мобілізуватися задля вирішення нагальних завдань, пов'язаних із захистом життя людей, суспільства, нації, держави.

З огляду на викладене вище, варто зазначити, що ренесанс соціогуманітарної науки й освіти, здатен розв'язати низку існуючих нині суперечностей, зокрема: між задекларованими на міжнародному рівні

високими гуманістичними ідеалами й цінностями та деградацією міжнародного права, що де-факто виявилось нездатним ефективно протистояти як антигуманним фактам поводження з людьми в різних країнах світу, так і здійснювати захист миролюбних країн від неспровокованої невинуватої воєнної агресії з боку великих мілітаризованих держав; між значним відсотком в українському суспільстві представників вітчизняної науково-педагогічної еліти та недостатнім рівнем її самозарадності, самостійності і впливовості на формування державної освітньої політики України; між існуванням законодавчих гарантій недоторканості основних націєтворчих цінностей (історична самосвідомість, історична пам'ять, мова, віра, культура тощо), визнанням вагомості особистісних якостей, що є твірними для існування демократичних засад суспільства (критичність мислення, свобода, рівність, справедливість, толерантність, самозарадність, готовність до навчання впродовж життя тощо) та низьким рівнем науково-методичного супроводу їх формування й розвитку; між офіційно визнаною важливістю формування інтелектуальних, активних, творчих і самозарадних громадян, здатних ефективно впливати на суспільно-політичні й економічні процеси своєї громади, регіону й держави, спроможних ефективно представляти інтереси України на міжнародному рівні та невідповідністю змісту сучасної соціогуманітарної освіти заявленим потребам, суспільства і держави; між декларуванням важливості набуття молоддю широкого спектру знань про особистість, суспільство, державу й геополітику та переважанням імітаційних моделей розвитку соціогуманітарної освіти і маргіналізованим її становищем у закладах освіти різних рівнів.

За сучасних умов реформування системи освіти в Україні потребує глибокого наукового аналізу проблем і тенденцій розвитку соціогуманітарної освіти, що де-юре покликана розв'язувати зазначені вище суперечності і завдання, однак де-факто не має чітко визначеного місця у знаннєвій ієрархії сучасних закладів освіти різних рівнів.

І хоча в Україні досить активно розвиваються наукові дослідження, присвячені різним аспектам громадянської освіти, національно-патріотичного виховання, соціально-політичної активності молоді [2, с. 5], водночас існує також ціла низка проблем, серед яких: визначення науково обґрунтованого і юридично унормованого статусу соціогуманітарної освіти як націє- і державотворчого компонента державної освітньої політики України; обґрунтування нової освітньої парадигми формування особистості громадянина України, в основі якої – глибокі наукові знання про людину й суспільство, формування навичок самозарадної діяльності у різних сферах

(особистісній, родинній, професійній, суспільній, міжнародній), виховання готовності і здатності особистості протистояти як зовнішнім, так і внутрішнім маніпулюванням свідомістю громадян; аналіз соціогуманітарних потреб жителів тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, забезпечення їхніх конституційних прав для підвищення рівня згуртованості і єдності українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бачення України: реформування та відновлення соціальногуманітарної сфери у перспективі 2030 року. https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Bachennya-Ukrayiny-2030_sotsialno-gumanitarna-sfera.pdf
2. Онкович, Г.В. (ред.). (2014). Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України в контексті євроінтеграції: монографія (рукопис). Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 326 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9738>
3. Глушко, Т. П. (2023). Глобальні ризики третьої світової війни або глухий кут історії: соціально-філософська перспектива. *Актуальний філософський дискурс: трансформаційні зміни в умовах війни : науковий круглий стіл до Міжнародного дня філософії, 16 листопада 2023 року* (с.86-89). Львів – Торунь: Liha-Pres. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/43536/naukovyi%20kruhlyi%20stil.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
4. Єршова, Л. (2024). Соціогуманітарна освіта української молоді: від проблем освітнього менеджменту – до проблем геополітики. *Інноваційна професійна освіта*, 5(18), 11-20. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741171>
5. Каплан, Ю. Б., & Тищенко Ю.А. (ред.) (2020). Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга) : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2020. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-12/bila-knyga.pdf>
6. Шмиголь, М. Ф., Симоненко, С.П., Щубелка, Н.В., & Юшкевич, Ю.С. (2018). *Соціогуманітарний потенціал освіти як чинник модернізації українського суспільства : колективна монографія*. Київ: б.м.в. <https://surl.li/errnbq>